

RIGSARKIVET

Den lille **guldbog** om
KILDEKRITIK

Du skal ikke tro på alt, hvad du læser

Den sætning har du sikkert hørt før.
I denne vejledning vil vi give
dig værktøjer til at
bedømme kilder.

HVAD ER EN KILDE?

Kilder kan både være skriftlige dokumenter og genstande – og begge typer kan give os viden om fortiden.

En genstand som fx en stol giver os viden om, hvordan mennesker har skabt møbler gennem århundreder – fra gamle træstole til moderne plasticstole. En skolebygning er også en genstand, der viser, hvordan man har ment, at en skole skulle se ud for at være en god skole, da den blev bygget. Alene med vores øjne kan genstande altså 'fortælle' os noget om den tid, genstanden blev skabt i og om ophavsmandens formål med genstanden.

Skriftlige kilder omtales som 'talende' kilder. I modsætning til genstande rummer skriftlige kilder en tekst, som fortæller os noget. Det kan være en avis eller en gammel kirkebog. I denne vejledning beskæftiger vi os med skriftlige kilder. Det er dem, vi bruger, når vi skal forsøge at finde ud af, hvad der skete på et bestemt tidspunkt tilbage i tiden.

Her skal kilderne hjælpe os med at komme så tæt på begivenheden som muligt. Hvis begivenheden skete for mange år siden, kan man ikke interviewe de personer, der deltog i hændelsen. Man kan derfor kun få viden gennem kilder, der fortæller, hvad der skete.

KILDENS VÆRDI

Der findes ikke gode eller dårlige kilder! Om en kilde er god eller dårlig afhænger af, hvad det er, du gerne vil vide fra kilden. Hvis du fx gerne vil vide noget om, hvordan hekseafbrændinger foregik i 1500-tallet, vil en øjenvidneberetning fra en bondekone, der så heksen på bålet, være en god kilde. Men, bondekonens beretning er måske ikke en god kilde, hvis du vil vide noget om, hvordan heksen havde forsvaret sig overfor dommeren i byen. Her vil en dombog kunne fortælle dig meget mere om heksens forklaringer i retten. Det er altså dit spørgsmål – det du gerne vil vide – der bestemmer, om kilden er god eller dårlig for dig. Det kalder vi også for kildens 'værdi'.

LEVN OG BERETNING

Alle historiske kilder er levn. Det betyder, at alle kilder er et resultat af en bestemt handling, af ophavsmandens holdning og af den tid, hvor kilden blev skabt. Fx er en dagbog fra en soldat under krigen i 1864 et levn dvs. et resultat af soldatens daglige beretninger i en bog. Dagbogen er samtidig også en beretning, fordi du heri kan læse om krigen.

Du kan udnytte en kilde som levn eller beretning. Det kommer an på, hvad du vil bruge kilden til – igen: hvad det er, du gerne vil vide!

Hvis du fx vil vide noget om, hvordan soldater skrev dagbøger i 1864, hvilket papir de brugte, om de kunne stave eller skrev sjuksket, bruger du dagbøgerne som levn.

Hvis du i stedet vil vide noget om krigens forløb, kan du bruge dagbøgerne som beretning, fordi soldaterne beskrev, hvad der skete ved fx stormen på Dybbøl i april 1864.

SYV SPØRGSMÅL DU SKAL STILLE KILDEN

Den kildekritiske værktøjskasse. Pointen med kildekritik ligger i ordet: du skal være kritisk over for, om din kilde er god nok til at besvare dit spørgsmål. Når du bruger kilder – uanset om de er ældgamle eller fra i går – skal du overveje:

1. Hvad er det for en kilde?

Hvilken type kilde er der tale om? Er det et referat, brev, dagbog, lov, instruks osv.? Kildetyper kan forklare, hvorfor kilden rummer de oplysninger, som den gør.

2. Hvem har skrevet kilden?

Hvem har skrevet kilden og hvorfor? Har ophavsmanden haft et særligt motiv til at skrive sin beretning, og er kilden påvirket af hans eller hendes motiv?

Overvej altid, om kildens ophavsmand kan have en særlig interesse i at lyve, overdrive eller ændre på sandheden.

3. Hvornår er kilden fra?

Læg mærke til, hvornår kilden er skrevet. Er det skrevet ned tæt på begivenheden eller mange år efter?

Hvis det er skrevet mange år efter, at begivenheden fandt sted, er der risiko for, at kildens ophavsmand har glemt, hvordan det egentlig var foregået, eller at han eller hun husker forkert.

4. Er det en primær eller en sekundær kilde?

Undersøg om kilden er en afskrift af en anden kilde. Du kender måske historien om Saxo, der i 1100-tallet skrev om begivenheder, der var sket flere hundrede år, før han selv var født. Hvor havde Saxo oplysningerne fra? Han må have fået det fortalt eller skrevet af fra en anden kilde. Den ældst kendte variant af kilden kalder vi for den primære kilde.

Hvis kilden er en afskrift eller bygger sit indhold på en anden kilde, er det en sekundær kilde, fordi den lægger sig op ad den primære kilde.

Det er vigtigt at vide, for tænk hvis den sekundære kilde har skrevet forkert af fra den primære! Det er derfor en god idé at gå til den primære kilde, hvis den stadig findes! Hvis den ikke længere findes, så bliver afskriften pludselig den primære kilde, for nu er den jo blevet den ældst kendte variant af kilden.

5. Er der tale om førstehånds- eller andenhåndsoplysninger?

Overvej om ophavsmanden til din kilde har set det, han skriver om med egne øjne.

Var ophavsmanden tilstede, da det skete, eller er det noget, han har fået fortalt af andre? Hvis han var til stede og så det, der skete, kalder vi kilden for en førstehåndsberetning. Hvis han har hørt om det fra andre, kalder vi kilden for en andenhåndsberetning.

I udgangspunktet er det bedst med førstehåndskilder, fordi vi så ved, at ophavsmanden har set det selv og ikke fået forkerte oplysninger fra en anden person. MEN, du skal stadig være kritisk over for førstehåndskilder, for selvom man var øjenvidne til en begivenhed, kan man jo have en interesse i at overdrive, lyve eller undgå at fortælle hele sandheden. Eller man kan have glemt, hvad det var, der skete.

6. Hvem er kilden skrevet til?

Vær opmærksom på, hvem kildens modtager er. Kildens ophavsmand kan have haft en interesse i at skrive, som han gør, fordi han ved, hvem der skal læse det. Du kender det sikkert fra dig selv. Når du skriver en besked, overvejer du også, hvad det er, din modtager skal vide – eller ikke vide – om en bestemt situation.

7. Hvad siger andre kilder?

Én kilde er ikke nok til at forklare fortiden! Kilden kan jo indeholde forkerte oplysninger. Tit findes der flere forskellige beretninger, der fortæller om den samme begivenhed eller historiske periode.

Og næsten lige så tit er beretningerne uenige om, hvad der faktisk er sket. Brug din kildekritiske værktøjskasse til at vurdere, hvilke kilder der kommer tættest på sandheden.